

Ο ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΟΡΩΠΙ ΚΑΙ Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τον Φεβρουάριο του 1985, κατά τις εργασίες θεμελίωσης του Κέντρου Υγείας Κορωπιού, στα βόρεια της πολίχνης (Σχέδ. Ι) βρέθηκαν δύο υπόγειοι θάλαμοι λαξευμένοι μέσα στο μαλακό βράχο (Εικ. 1)¹. Κατά την ανασκαφική έρευνα που ακολούθησε, αποκαλύφθηκαν κατά την πρώτη περίοδο² πέντε υπόγειοι θάλαμοι, έξι φρέατα, δύο φρεάτια και ένας λάκκος, και κατά την δεύτερη λείψανα τοίχων των κτιρίων του οικισμού (Σχέδ. ΙΙ). Οι διαστάσεις του μεγαλύτερου θαλάμου ήταν 10×6,5×3 μ. Οι θάλαμοι Ι, ΙΙ, ΙΙΙ και VI σώθηκαν μέχρι την εποχή μας σχεδόν ακέραιοι, ενώ ο ΙV - V είχε καταρρεύσει ήδη λίγο μετά την κατασκευή του και δεν είχε χρησιμοποιηθεί, εκτός από μικρό τμήμα στην ανατολική παρυφή του σε μεταγενέστερους όμως χρόνους. Οι θάλαμοι Ι, ΙΙ, ΙV-V ήσαν συγκεντρωμένοι (Εικ. 2), ενώ οι ΙΙΙ και VI μεμονωμένοι. Η είσοδος γινόταν από φρεατοειδή κάθοδο στο ένα άκρο του θαλάμου, με εξαίρεση τον θάλαμο VI, όπου γινόταν από τη δυτική πλευρά. Το σχήμα των θαλάμων ήταν περίπου ωοειδές, η οροφή κυρτή και το δάπεδο παρουσίαζε κλίση προς το βάθος του θαλάμου.

Ήσαν πλήρεις με επίχωση μέσα στην οποία περιείχοντο: άφθονη κεραμική, οστά ζώων και τμήματα λιθίνων εργαλείων κυρίως από οψιανό, μερικά ειδώλια, λίθινα αγγεία και λίγα κατάλοιπα μεταλλουργικών εργασιών. Ήταν φανερό ότι ήσαν απορρίμματα ενός οικισμού, ο οποίος βρισκόταν εκεί πλησίον. Παρόμοια ήσαν τα ευρήματα και στα πηγάδια α και ε.

1. Η διάσωσή τους οφείλεται στην οξυδέρκεια και την αγάπη για τα αρχαία του μηχανικού της Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής κ. Μιχάλη Λεονταρίτη, ο οποίος ειδοποίησε αμέσως την αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ο Ευάγγ. Κακαβογιάννης, που αμέσως μετέβη επί τόπου, πρώτος διαπίστωσε τη σημασία του νέου ευρήματος. Πολύτιμη στάθηκε η βοήθεια σε προσωπικό και μέσα της τότε νομάρχου κ. Αγγελικής Συνοδινού και έτσι έγινε δυνατή η γρήγορη προώθηση της έρευνας, διότι για τις ανάγκες της ανασκαφής ξηλώθηκαν τελείως τα κριώματα της οικοδομής, τα οποία είχαν ήδη τοποθετηθεί στη θέση τους.
2. Η ανασκαφή έγινε σε δύο περιόδους: από 11-2-1985 έως 16-7-1985 στο χώρο του κτιρίου του Κέντρου Υγείας και από 14-4-1986 έως 2-7-1986 στο χώρο γύρω από το κτίριο.

Λείψανα τοίχων βρέθηκαν κυρίως προς Ν. και ΝΑ. του κτιρίου του Κέντρου Υγείας (Εικ. 3). Φαίνεται ότι προς αυτήν την κατεύθυνση εκτείνεται ο οικισμός (βλ. Σχέδ. Ι).

Τα ευρήματα από τους θαλάμους, αλλά και τον άλλο χώρο, χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και ειδικότερα στην Πρωτοελλαδική ΙΙβ και Πρωτοελλαδική ΙΙα περίοδο (2500-2200 π.Χ.). Στην επιφάνεια βρέθηκαν και λίγα ευρήματα που ανήκουν στην Γεωμετρική περίοδο (περ. 800 π.Χ.).

Το πλήθος και η ποιότητα των ευρημάτων δείχνουν ότι ο ΠΕ οικισμός του Κορωπιού είναι μεγάλος και πλούσιος.

Πριν προχωρήσουμε είναι απαραίτητο να δούμε τα χαρακτηριστικά της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στην Αττική. Τα μέχρι τώρα ευρήματα δίνουν την εικόνα μιας πολυπληθούς και δραστήριας κοινωνίας. Έχουν εντοπισθεί 35 οικισμοί και θέσεις³, από τους οποίους οι μισοί βρίσκονται στις ακτές (Σχέδ. ΙΙΙ). Είναι σαφείς οι σχέσεις των κατοίκων προς την θάλασσα, γεγονός που ερμηνεύεται από την θέση της Αττικής πάνω σε θαλάσσιους δρόμους, από τις Κυκλάδες προς την Στερεά, από την Αργολίδα προς την νότια Εύβοια και το βορειοανατολικό Αιγαίο.

Οι παραθαλάσσιοι οικισμοί και θέσεις είναι σήμερα πάνω σε μικρές επίπεδες χερσονήσους (π.χ. Ασκηταριό, Λούτσα, Μακρόνησος, Θορικός, Αγία Μαρίνα Κορωπιού, Άγιος Κοσμάς). Οι μεσόγειοι είναι πάνω σε μικρούς λοφίσκους (π.χ. Σπάτα, Πύργος Βραώνας, Βραώνα, Βελατούρι Κερατέας, Κίτσι, Χριστός Κορωπιού, Χαλάνδρι (Τσακός). Στις θέσεις αυτές βρίσκονται λιθόκτιστα οικοδομήματα, συχνά οργανωμένα σε πυκνά οικοδομικά σύνολα⁴.

Τα κινητά ευρήματα, κυρίως αγγεία και εργαλεία, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία, δείχνουν μεγάλη εξειδίκευση και προηγμένη τεχνολογία. Σε μερικές θέσεις έχουν βρεθεί λείψανα μεταλλουργίας⁵. Η άσκηση της μεταλλουργίας είχε σημαντικότερη επίδραση στην διαμόρφωση και στην εξέλιξη του πολιτισμού γενικότερα⁶, η Αττική δε είχε το προνόμιο να διαθέτει πλούσια

3. Βλ. Κ. Συριόπουλος: Η Προϊστορία της Στερεάς Ελλάδος, 1968, σελ. 80 κ.ε. R. Hope Simpson - O. Dickinson: A gazetteer of Aegean Civilization. The Bronze Age, vol. I, Mainland and Islands, SIMA LII (1979), σελ. 198-219. Ο. Κακαβογιάννη: Η Προϊστορική κατοίκηση στη ΝΑ. Αττική, στα Πρακτικά της Α' Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής, 1985, σελ. 48 κ.ε.
4. Ντ. Κόνσολα: Η Πρώιμη Αστικοποίηση των Πρωτοελλαδικών Οικισμών, 1984, σελ. 70-75.
5. Ντ. Κόνσολα: ό.π., σελ. 133 κ.ε.
6. C. Renfrew: Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age, στο Problems in European Prehistory, 1979, σελ. 39 και 104 κ.ε.

μεταλλεία αργυρούχου μολύβδου, αλλά και χαλκού⁷.

Ο εντοπισμός του ΠΕ οικισμού στο Κορωπί και η έναρξη της έρευνάς του έχει ιδιαίτερη σημασία για την μελέτη της ΠΕ Αττικής, θα προσφέρει νέα στοιχεία, τα οποία θα συμπληρώσουν τα κενά των γνώσεών μας από τις αποσπασματικές μέχρι σήμερα έρευνες (με εξαίρεση εκείνης του Αγίου Κοσμά) και θα συμβάλει στην δημιουργία μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας του πολιτισμού της περιοχής κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και ιδιαίτερα κατά το β' μισό της 3ης χιλιετίας π.Χ. Η διενέργεια συστηματικής έρευνας στον οικισμό, έστω και μικρής κλίμακας, είναι όχι απλώς αναγκαία αλλά επιβεβλημένη.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο χώρο του Κέντρου Υγείας κατά το 1985-1986 είχε σωστικό χαρακτήρα. Παρά το ότι έχει καθαρισθεί μόνο το 1/2 των ευρημάτων, έχουν προκύψει ενδιαφέροντα στοιχεία, των οποίων μπορούμε να κάνουμε μία κατ' αρχήν παρουσίαση.

Η θέση του οικισμού (βλ. Σχεδ. ΙΙΙ). Η θέση, όπου έχει ανεγερθεί το Κέντρο Υγείας, είναι σχεδόν πεδινή και στην προϊστορική περίοδο θα παρουσίαζε ελαφρά κλίση προς Α, όπως και σήμερα. Η ανάπτυξη ενός οικισμού στην πεδιάδα είναι φαινόμενο σπάνιο για την περιοχή⁸, θα πρέπει όμως να στραφούμε πλέον στην διερεύνηση πεδινών θέσεων, όπου μπορεί να υπάρχουν οικισμοί της ΠΕ εποχής, οι οποίοι λόγω των μεγάλων επιχάσεων δεν εντοπίζονται εύκολα.

Το σημείο ίδρυσης του οικισμού είναι καίριο. Βρίσκεται στην διασταύρωση των οδών που οδηγούν από τους οικισμούς των ακτών του Σαρωνικού (Αγία Μαρίνα, Κίτσι, Άγιος Κοσμάς) στους οικισμούς των ακτών του Ευβοϊκού (Βραυράνα, Ασκηταριό, Ραφήνα) και στους οικισμούς του λεκανοπεδίου. Εκτός από την γεωγραφική θέση, άλλοι παράγοντες, οι οποίοι πιθανώς επέδρασαν στην επιλογή της θα ήσαν ο χώρος ανάπτυξης των καλλιεργιών και η δυνατότητα ύδρευσης του οικισμού.

Η έκταση του οικισμού (βλ. Σχέδ. Ι). Από τις λίγες επιφανειακές ενδείξεις και την μελέτη της γεωμορφολογίας φαίνεται πιθανόν ότι ο οικισμός εκτείνεται από την λεωφόρο (πρός Δ)⁹ μέχρι περίπου 60 μ. προς Α της

7. Βλ. και *McGeehan-Lyritzis*: The relationship between metalwork, copper sources and the evidence for settlement in the Greek Late Neolithic and Early Bronze Age, *Oxf. J. Arch.* 1983, σελ. 162 κ.ε.

8. Στα πεδινά επίσης φαίνεται ότι βρίσκεται η ΠΕ θέση στο Μαρκόπουλο Μεσογείων Αττικής, η οποία εντοπίζεται μόνον από ΠΕ τάφους, που έχουν βρεθεί σε τρία σημεία γύρω και μέσα στο χωριό. βλ. *R. Hope Simpson - O. Dickinson*: ό.π., σελ. 21, αρ. Ε 30.

9. Κατά την παρακολούθηση οικοδομικών εργασιών αμέσως δυτικά της λεωφόρου εξακριβώθηκε ότι ο οικισμός δεν επεκτείνεται μέχρι εδώ. Βρίσκεται μόνο διάσπαρτη κεραμική και οψιανοί. Μεγάλη συγκέντρωση παρόμοιων ευρημάτων παρατηρείται

σιδηροδρομικής γραμμής, και από το κτίριο του Κέντρου Υγείας μέχρι το μικρό ρέμα το οποίο βρίσκεται περίπου 200 μ. προς Ν.¹⁰ Η έκταση υπολογίζεται περίπου σε 5 εκτάρια, δηλαδή 50 στρέμματα¹¹. Με τα σημερινά δεδομένα μπορεί να θεωρηθεί μεγαλύτερος από τους οικισμούς του Αγίου Κοσμά, του Ασκηταριού και της Ραφήνας¹².

Για την οργάνωση του χώρου στον οικισμό, τον τύπο και το μέγεθος των κτιρίων υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις. Κάποιες υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε για τις θέσεις όπου αναπτύσσεται συλλογική δραστηριότητα (εργαστήρια)¹³ και για τα νεκροταφεία¹⁴.

Λίγο περισσότερα είναι τα στοιχεία για την κατασκευή των κτιρίων: έχουν λίθινα τουλάχιστον θεμέλια (βλ. Εικ. 3), για την στέγασή τους χρησιμοποιούνται και κεραμίδες και είχαν θύρες με περιστρεφόμενα θυροφυλλα. Τα στοιχεία αυτά είναι παρόμοια με άλλων οικισμών της Αττικής¹⁵.

170 μ. περίπου δυτικότερα του Κέντρου Υγείας, ανατολικά από το εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής.

10. Η πορεία του ρέματος, το οποίο σήμερα μόλις διακρίνεται, τεκμηριώνεται από την ύπαρξη μικρής γέφυρας στη λεωφόρο και άλλης στη σιδηροδρομική γραμμή.
11. Κατά την Κόνσολα (ό.π., σελ. 95), είναι δυνατόν να καταταγεί στους οικισμούς με μέτρια έκταση.
12. Κόνσολα, ό.π., σελ. 69.
13. Στην τομή Ι (στην ανατολική πλευρά του Κέντρου Υγείας, βλ. σχέδ. ΙΙ), σε υπαίθριο χώρο του ΠΕ οικισμού διαπιστώθηκε θέση κατεργασίας οψιανού, δηλαδή υπαίθριο «εργαστήριο». Παρόμοια «εργαστήρια» έχουν εντοπισθεί στον Πύργο Βραώνας, στα νότια κράσπεδα του εξάρματος το οποίο καταλαμβάνουν τα λείψανα του ΠΕ οικισμού (βλ. και *D. Theocharis*: AM 71 (1956), σελ. 2). Από τις θέσεις αυτές ο Θεοχάρης έχει συλλέξει εκατοντάδες απολεπίσματα οψιανού τα οποία βρίσκονται στο Μουσείο Βραυρώνας. Βρέθηκαν επίσης λείψανα μεταλλουργίας, δεν υπάρχουν όμως ενδείξεις για τη θέση των εργαστηρίων (πρβλ. Ραφήνα, ΠΑΕ 1952, σελ. 130).
14. Στη τομή Ι επίσης βρέθηκε απλή ταφή κάτω από το δάπεδο του υπαίθριου χώρου. Κάποια οστά ανθρώπου μπορούν να αναγνωρισθούν και μεταξύ του οστεολογικού υλικού που βρέθηκε στους θαλάμους. Πιθανή θέση για την ύπαρξη νεκροταφείου θεωρείται η πλαγιά του λόφου προς ΒΔ. της περιοχής του Κέντρου Υγείας (βλ. Σχέδ. Ι), όπου επιφανειακά υπάρχουν διάσπαρτα ελάχιστα «χοντρά» όστρακα και οψιανοί. Σε ένα σημείο παρατηρείται μικρό τυμβοειδές έξαρμα απροσδιόριστης χρονολογίας, στο κέντρο του οποίου έχει ανοιχθεί μικρή τομή, προφανώς από τους αρχαιοκάπηλους. Σε αντικρυνή από τον οικισμό θέση βρίσκεται νεκροταφείο και στον οικισμό του Ασκηταριού (*Θεοχάρης*: ΠΑΕ 1955, σελ. 115). Επίσης σύμφωνα με επιφανειακές ενδείξεις νεκροταφείο του οικισμού του Πύργου Βραώνας πρέπει να βρίσκεται στη δυτική πλαγιά του υψώματος, όπου ο ναύσκος του Αγίου Δημητρίου, ανατολικά του οικισμού.
15. Βλ. *Κόνσολα*, ό.π., σελ. 108, 112.
G. Mylonas: Agios Kosmas, An Early Bronze Age settlement and cemetery in Attika, 1959, Εικ. 10, 14, 18.

Τα ευρήματα: Αγγεία. Πολύ μεγάλος είναι ο αριθμός των οστράκων, από τα οποία είναι δυνατόν να συγκολληθούν πολλά αγγεία. Υπάρχουν επιτραπέζια αγγεία, για το φαγητό (μεγάλες ή μικρές βαθιές φιάλες και άλλες μικρές ρηχές, πινάκια κλπ.) (Εικ. 4), για το ποτό, νερό ή κρασί (πρόχοι με ευρύ ή στενό λαιμό (Εικ. 5), ασκοί, κύπελλα κλπ.). Η «σαλτσιέρα» αντιπροσωπεύεται από πολύ μεγάλο αριθμό αγγείων με ποικιλία παραλλαγών, γεγονός που αποδεικνύει ότι ήταν αγγείο για καθημερινή χρήση και όχι αγγείο πολυτελείας, αν και η χρήση του παραμένει ακόμη αδιευκρίνιστη¹⁶. Από τα μικρά αγγεία, άλλα ήταν απλά ομοιώματα, άλλα όμως θα περιείχαν τροφές σε μικρές ποσότητες (π.χ. αλάτι).

Βρέθηκαν επίσης πολλά όστρακα μαγειρικών σκευών (χύτρες, λεκάνες με φαρδειά χείλη, τηγάνια, μεγάλοι δίσκοι («ταψιά») με διάμετρο περίπου 0,50 μ.). Άλλη μεγάλη κατηγορία αγγείων είναι τα αποθηκευτικά: πιθάρια διαφόρων ειδών και ποιοτήτων, αμφορείς με φαρδειά χείλη και οριζόντιες κυλινδρικές λαβές.

Τα περισσότερα αγγεία, κυρίως τα μαγειρικά και τα αποθηκευτικά, έχουν την επιφάνειά τους άβαφη. Τα επιτραπέζια όμως σε μεγάλη αναλογία έχουν την επιφάνεια καλυμμένη με επίχρισμα, το χρώμα του οποίου ποικίλει, ανάλογα με τις συνθήκες και τον βαθμό ψησίματος, από λευκωπό, κίτρινο, γκριζοκίτρινο μέχρι γκριζό ή ελαφρά πορτοκαλλί. Αρκετά είναι καλυμμένα με πρωτόγονο βερνίκι (Urfinis) καστανό, καστανέρυθρο, μαυροκάστανο και μαύρο στιλπνό, ή με μεταλλική ανταύγεια.

Αξιόλογη ομάδα αποτελούν τα αγγεία με ζωγραφιστή διακόσμηση. Έχουν συνήθως, λεπτά τοιχώματα και τα κοσμήματα είναι ρόμβοι, τρίγωνα, «αλυσίδες», με μαύρο, καστανό ή κοκκινωπό βερνίκι πάνω σε λευκό ή κιτρινωπό επίχρισμα. Έχουν βρεθεί επίσης και λίγα όστρακα από αγγεία με εγχάραχτη διακόσμηση.

Ο αριθμός των αγγείων και η ποικιλία των σχημάτων, αλλά κυρίως η ποιότητά τους είναι εντυπωσιακή. Παρέχεται έτσι η δυνατότητα με την αναλυτική μελέτη της τυπολογίας, αλλά και της τεχνολογίας, σε συνδυασμό και με τις πληροφορίες από τα αγγεία του Αγίου Κοσμά, της Ραφήνας, του Ασκηταριού¹⁷, να γνωρίσουμε την κεραμική τέχνη και τεχνολογία της ΠΕ περιόδου, στην οποία είναι εμφανείς οι επιδράσεις από την Στερεά¹⁸ και τις Κυκλάδες¹⁹. Η ποικιλία ιδιαίτερα των σχημάτων είναι ενδεικτική ενός υψηλού επιπέδου διαβίωσης με εξειδικευμένες διατροφικές συνήθειες.

16. C. Renfrew: *The Emergence of Civilization*, 1972, σελ. 284. Mylonas, ό.π., σελ. 25.

17. Βλ. G. Mylonas, ό.π., σελ. 22-26. Δ. Θεοχάρης: *Ασκηταριό*, ΑΕ 1953-1954, τόμ. Γ', σελ. 66-75.

18. Π.χ. Εύτρηση, Ορχομενός, Θήβα.

19. Π.χ. Αγία Ειρήνη: βλ. J. Caskey: *Investigations in Keos, part II: A conspectus of the pottery*, *Hesperia* 41 (1972), σελ. 360-375.

Στην κατηγορία των πηλίνων ευρημάτων υπάγονται και τα πήλινα τετραποδικά σκεύη. Έχουν βρεθεί πολλά κομμάτια, διαφόρων τύπων και μεγεθών, παρόμοια με τα γνωστά από άλλες θέσεις (π.χ. Άγιος Κοσμάς)²⁰.

Τα λίθινα αγγεία αντιπροσωπεύονται με αρκετά κομμάτια κυρίως ρηχών σχημάτων, ενώ τα μαρμάρινα, προφανώς κυκλαδικά, είναι σπάνια²¹ (Εικ. 6).

Μεγάλη επίσης κατηγορία ευρημάτων είναι τα λίθινα εργαλεία (Εικ. 7), κυρίως λεπίδες, απολεπίσματα, πυρήνες, αλλά και ακατέργαστες μάζες οψιανού. Η ανεύρεση όλων των προϊόντων της επεξεργασίας του οψιανού μαζί αποδεικνύει την επιτόπια επεξεργασία του οψιανού, όπως άλλωστε έχει διαπιστωθεί και σε πολλά σημεία της Αττικής. Τα λειασμένα εργαλεία είναι ελάχιστα, ενώ δεν αποκλείεται η ύπαρξη και οστείνων εργαλείων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον τόπο προέλευσής τους παρουσιάζουν οι άφθονες μικρές μυλόπετρες, οι οποίες χρησίμευαν για την αλευροποίηση των δημητριακών²².

Η αναλυτική μελέτη των ιχνών χρήσης πάνω στα εργαλεία²³, καθώς και των διαφόρων τύπων τους θα φωτίσει το επίπεδο των τεχνολογικών ικανοτήτων των κατοίκων, καθώς και των εργασιακών δραστηριοτήτων τους.

Στην κατηγορία των εργαλείων ανήκουν ακόμη τα πήλινα σφονδύλια και τα λίθινα βάρη, απαραίτητα στην οικοτεχνία παραγωγής νήματος και υφασμάτων.

Πολύ σημαντικά είναι τα κατάλοιπα που μας πληροφορούν για την οικονομία του οικισμού²⁴. Καταρχήν τα άφθονα οστά ζώων που φαίνεται ότι ανήκουν κυρίως σε αιγοπρόβατα και βοοειδή. Η μελέτη τους από ειδικούς επιστήμονες θα διευκρινήσει όχι μόνον τα ποσοστά του ζωικού πληθυσμού κατά είδος, αλλά και τον σκοπό εκτροφής τους, αν δηλαδή εκτρέφονταν για το γάλα και το μαλλί, το κρέας, ή το σύρσιμο του αρότρου και του κάρου. Τα λείψανα των φυτών, κυρίως απανθρακωμένοι σπόροι, είναι ελάχιστα. Λίγα αλλά διαφόρων ειδών είναι τα θαλάσσια όστρακα.

Μετά την πρώτη παρατήρηση του άφθονου υλικού της λιθοτεχνίας δημιουργείται η εντύπωση, ότι άλλη δραστηριότητα των κατοίκων, η οποία συμ-

20. G. Mylonas, ό.π., Εικ. 172, 173.

21. Πρβλ., C. Renfrew, Emergence..., ό.π., σελ. 170 κ.ε.

22. Βλ. C. Runnels: Trade and the demand for millstones in Southern Greece in the Neolithic and the Early Bronze Age, στο B. Knapp, T. Stech (eds): Prehistoric production and exchange: The Aegean and Eastern Mediterranean, 1985, σελ. 35 κ.ε.

23. A. Christopoulou: Microwear analysis of the chipped and ground stone tools from «Sesklo A», σελ. 66-67. Διδακτορική διατριβή, London University, 1979 (Πολυγραφημένο αντίτυπο στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου Βόλου).

24. C. Renfrew, ό.π., σελ. 280 κ.ε. Σχετικά με την «αρχαιολογία της οικονομίας» βλ. Paul Halstead: From Determinism to Uncertainty: Social Storage and the Rise of the Minoan Palace, στο A. Sheridan, G. Bailey: Economic archaeology, B.A.R. Int. series 96, 1981.

βάλλει σημαντικά στην οικονομία του οικισμού είναι η επεξεργασία του οψιανού και πιθανώς η διακίνησή του εντός της Αττικής και ίσως και πέραν αυτής, είτε με την μορφή της ακατέργαστης πρώτης ύλης, ή της ημιεπεξεργασμένης (πυρήνης), είτε των τελειοποιημένων εργαλείων²⁵. Επίσης σημαντικός τομέας της οικονομίας είναι η μεταλλουργία²⁶. Τα μέχρι στιγμής σχετικά ευρήματα είναι: δύο τμήματα από μήτρες μετάλλινων αντικειμένων, τμήματα από τρία «χυτήρια», μερικές σκωρίες και δύο μάζες λιθαργύρου, ο οποίος παράγεται κατά τον διαχωρισμό του αργύρου από τον αργυρούχο μόλυβδο. Η ανεύρεση λιθαργύρου στα «κλειστά» από χρονολογική άποψη στρώματα των ΠΕ θαλάμων του Κορωπιού τεκμηριώνουν αδιάψευστα την υψηλή εξειδίκευση στην μεταλλουργία του αργυρούχου μολύβδου κατά τα τέλη της ΠΕ ΙΙβ και τις αρχές της ΠΕ ΙΙα, ολοκληρώνοντας τις σχετικές άμεσες ενδείξεις από την Μακρόνησο²⁷ και τις έμμεσες από αργυρά και μολυβένια αντικείμενα διαφόρων θέσεων²⁸. Με την ισοτοπική ανάλυση²⁹ δειγμάτων από τους λιθαργύρους θα καταβληθεί προσπάθεια να φωτισθεί το πρόβλημα της προέλευσης του αργυρούχου μεταλλεύματος, αν δηλαδή προέρχεται από τα μεταλλεία του Λαυρείου, όπου έχει αποκαλυφθεί και στοά εξορυξέως αργυρούχου μεταλλεύματος³⁰, ή από περιοχές εκτός Αττικής, ή ίσως από τον Υμηττό, όπου επίσης υπάρχουν αρχαία μεταλλεία αργυρούχου μεταλλεύματος³¹.

Μερικά μικρά ευρήματα προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για το *επίπεδο ζωής και την πνευματική εξέλιξη* των κατοίκων. Πρόκειται για μερικά «είδη πολυτελείας», δύο μικροί ύπεροι, ο ένας από πράσινη ημιπολύτιμη πέτρα, ο άλλος από γκριζόλευκο μάρμαρο, τμήμα οστέινης σπάτουλας και δύο τμήματα λεπτών χαλκών αντικειμένων. Παρόμοια ευρήματα πάντα βρίσκονται λίγα στους Πρωτοελλαδικούς οικισμούς³². Τα ειδώλια επίσης, ανθρώπων ή ζώων, είναι μια κατηγορία ευρημάτων για την σημασία ή την χρήση των οποίων έχει αναπτυχθεί εκτεταμένη φιλολογία. Στο Κορωπί βρέθηκαν: δύο μαρμάρινα κυκλαδικά ειδώλια, δύο πήλινα ειδώλια ζώων³³, και

25. C. Renfrew, ό.π., σελ. 471. R. Torrence: Production and exchange of stone tools, 1986, σελ. 139 κ.ε.

26. Βλ. σημ. 6. Επίσης C. Renfrew, ό.π., σελ. 313.

27. P. Spitaels: Provatsa on Macronisos, AAA XV (1982), σελ. 158.

28. N. H. Gale - Z.A. Stos-Gale: Cycladic lead and silver metallurgy, B.S.A. 76 (1981), σελ. 209, 217.

29. R. Brill: Isotope Studies of Ancient Lead, AJA 71 (1967), σελ. 63 κ.ε.

30. P. Spitaels: The Early Helladic period in mine No 3, Thorikos VIII (1972-1976), σελ. 151-174.

31. N. Κοτζιάς, ΠΑΕ 1950, σελ. 158-164.

32. Πρβ. Ντ. Κόνσολα, ό.π., σελ. 133 κ.ε.

33. W.W. Phelps: Prehistoric figurines from Corinth, Hesperia 56 (1987), σελ. 251, αρ. 41 κ.ε.

ένα πλήλιο αγκυρόσχημο αντικείμενο³⁴.

Με την *κοινωνική οργάνωση* και διαστρωμάτωση στον οικισμό πιστεύεται ότι σχετίζονται οι σφραγίδες³⁵. Βρέθηκαν, μια πλήλινη στο χώρο του οικισμού και μια λίθινη στο θάλαμο Ι. Οι σφραγίδες είναι σπάνιες και στην Αττική έχουν βρεθεί από μια στη Ραφήνα και τον Άγιο Κοσμά. Με την κοινωνική και την οικονομική οργάνωση επίσης φαίνεται ότι σχετίζονται και οι υπόγειοι θάλαμοι, έργα πιθανώς συλλογικής εργασίας αλλά και προορισμένοι για συλλογική χρήση. Το μέγεθος, αλλά και η μελετημένη κατασκευή τους και το σχήμα τους τους καθιστούν μοναδικούς στον αιγαιακό χώρο³⁶. Η χρήση τους παραμένει ακόμη αινιγματική, φαίνεται όμως περισσότερο πιθανό ότι κατασκευάστηκαν για αποθηκευτικούς σκοπούς³⁷.

Τελειώνοντας θα πρέπει να τονίσουμε ότι η μελέτη των θαλάμων και των ευρημάτων τους, αλλά και η μελλοντική έρευνα στον οικισμό, θα βοηθήσει στον σαφέστερο προσδιορισμό της πολιτιστικής φάσης στην οποία ανήκουν τα ευρήματα του Κορωπιού και θα συμβάλει στην διαμόρφωση ενός περισσότερο αποδεκτού χρονολογικού πίνακα για τις επιμέρους φάσεις της Πρωτοελλαδικής περιόδου³⁸. Επίσης θα διερευνηθεί περαιτέρω ο χαρακτήρας και η έκταση των πολιτιστικών και κοινωνικών αλλαγών, οι οποίες φαίνεται ότι συντελούνται κατά το πέρασμα από την ΠΕ ΙΙ στην ΠΕ ΙΙΙ και την ΜΕ. περίοδο³⁹.

ΟΛΓΑ ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗ

-
34. Τα αντικείμενα αυτά είναι σπάνια και η σημασία τους παραμένει αδιευκρίνιστη. Βλ. *J. Weisshaar*: *Ägäische Tonanker*, A.M. 95 (1980), σελ. 33 κ.ε.
35. *C. Renfrew*, ό.π., σελ. 112. *Ντ. Κόνσολα*, ό.π., σελ. 131, 132.
36. Μεγάλοι λάκκοι έχουν βρεθεί κατά καιρούς σε ανασκαφές οικισμών της Πρωτοχαλκικής περιόδου, π.χ. στην Εύτρηση, την Θέρμη. Διαφέρουν όμως ριζικά από τους θαλάμους του Κορωπιού ως προς το μέγεθος και το σχήμα.
37. *O. Kakavoyanni*: Subterranean chambers of Early Helladic date at Koropi, Attica, SIMA LXXVI, 1986, σελ. 38.
38. Βλ. *M.J. MacGillivray*: On the relative chronologies of Early Cycladic IIIa and Early Helladic III. *AJA* 87 (1983), σελ. 81-83. *Α. Σάμψων*: Μάνικα Ι, 1985, σελ. 149 κ.ε.
39. *J. Rutter*: Ceramic change in the Aegean Early Bronze Age. Univ. of Calif., Inst. of Arch., Occasional paper 5. *M. Sakellariou*: Peuple Préhelléniques d'origine Indoeuropéenne, 1977, σελ. 182. *Του ίδιου*: Les Protogrecs, 1980, σελ. 72 κ.ε., 162 κ.ε.
Γενικότερα βλ. *A.A. Crossland - A. Birchall (eds)*: Bronze Age Migrations in the Aegean, 1973. *G. Cadogan (ed)*: The end of the Early Bronze Age in the Aegean, 1984.

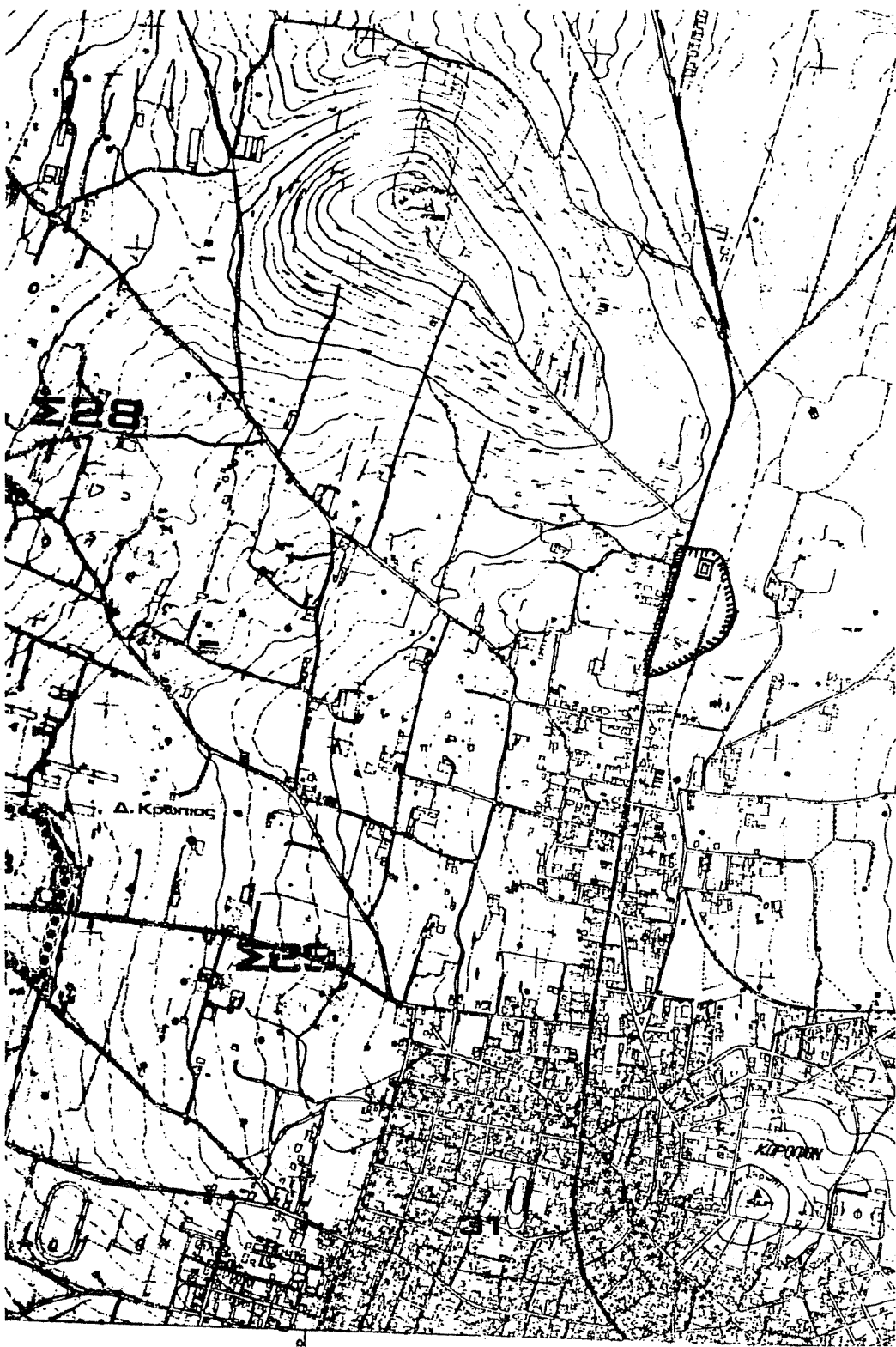
Summary

THE EH SETTLEMENT IN KOROPHI AND THE STUDY OF EH ATTICA

In 1985 and 1986 five subterranean chambers and parts of a settlement of the EH period were excavated near Koropi.

The chambers contained a very large number of finds: sherds of pots, animal bones, stone tools etc. These finds in relation with material of the same date from other EH sites are enough to shed light on the EH culture of Attica and solve chronological and other problems of that period.

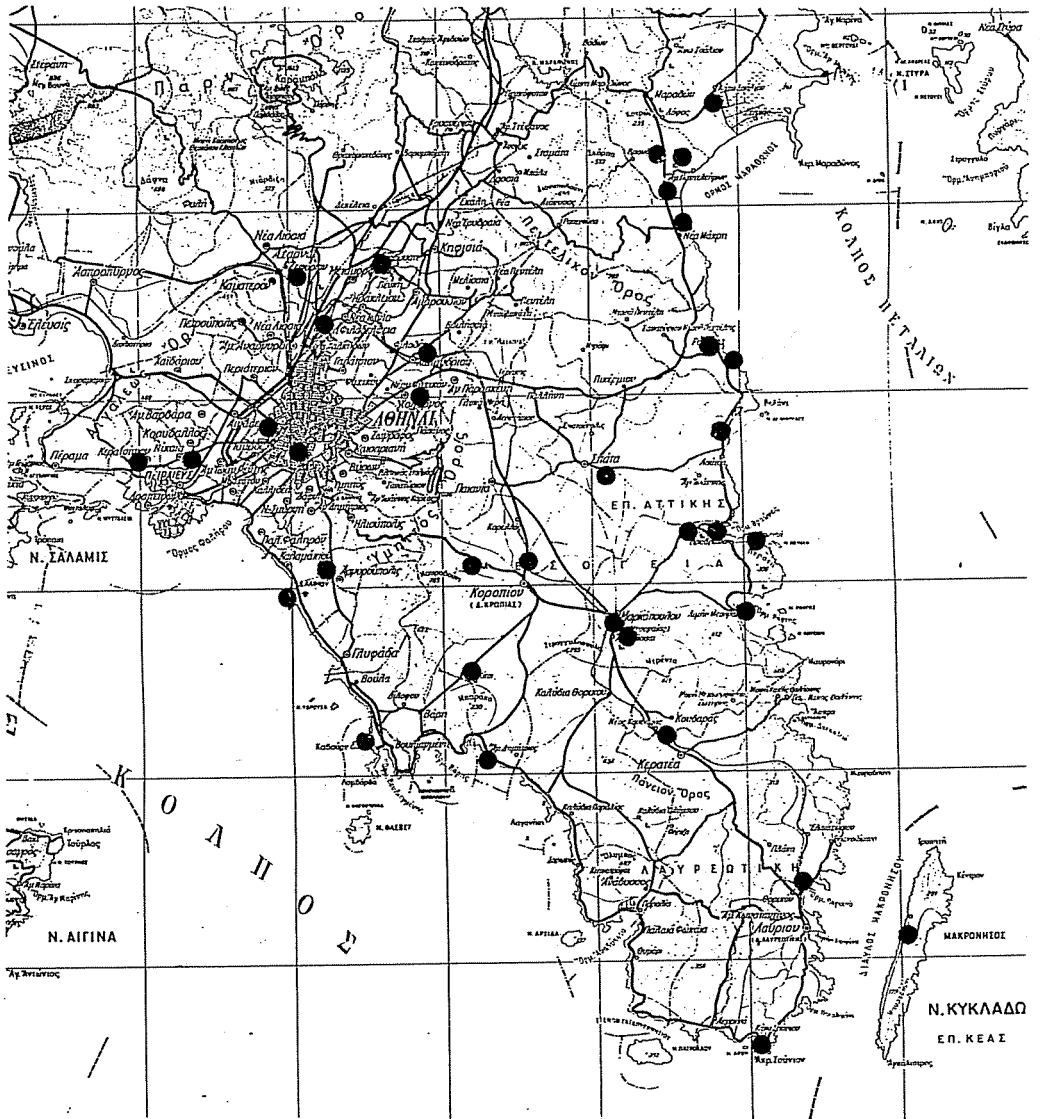
OLGA KAKAVOYANNI

Σχέδ. Ι. Ρυμοτομικό σχέδιο Κορωπών και η θέση του οικισμού.

Σχέδ. II: Σχέδιο της ανασκαφής.

Σχέδ. III: Θέσεις και Οικισμοί της Πρωτοελλαδικής Εποχής στην Αττική.

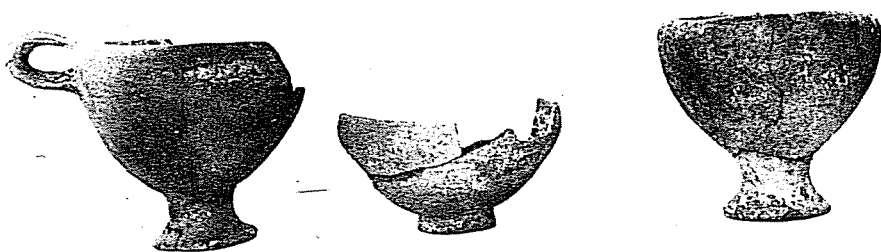
Εικ. 1: Οι θάλαμοι I και II όπως αποκαλύφθηκαν κατά τις οικοδομικές εργασίες.

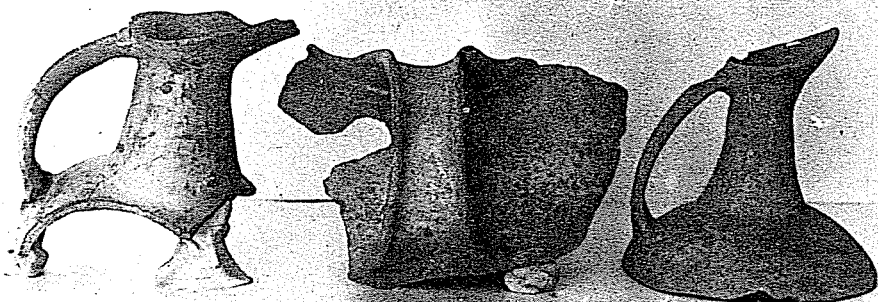
Εικ. 2: Οι θάλαμοι I, II, IV-V από Α.

Εικ. 3: Τομή 1: λείψανα κτιρίων.

Εικ. 4: Αγγεία φαγητού

Εικ. 5: Αγγεία ποτού.

Εικ. 6: Μαρμάρινη φιάλη και στιλβωτός σκύφος.

Εικ. 7: Λίθινα εργαλεία.